

Warszawa 10.03.2026 r.

dr hab. Tomasz Przesławski

Recenzja

pracy doktorskiej mgr Justyny Marii Bartoszek, „Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w prawie polskim”, ss. 230.

Temat rozprawy

Autorka podejmuje problem odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za przestępstwa. Wybór tej problematyki należy uznać za trafny. Pomimo tego, że praktyka stosowania tej instytucji nie ma szerokiego zakresu, zagadnienie to ma istotne znaczenie z punktu widzenia kształtowania polityki karnej państwa zwłaszcza w kontekście przeciwdziałania przestępczości gospodarczej, środowiskowej czy finansowej popełnianej w ramach działalności jednostek organizacyjnych.

Kompozycja pracy

Rozprawa zbudowana jest ze wstępu, sześciu rozdziałów, konkluzji oraz bibliografii obejmującej literaturę, wykaz aktów prawnych, źródła internetowe i orzecznictwo. W sumie z bibliografią recenzowana rozprawa obejmuje 230 strony.

Rozdział pierwszy pt.: rys historyczny rozwoju odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w prawie polskim, zawiera dziesięć podrozdziałów: uwagi wstępne, początki regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim, przepisy Unii Europejskiej zobowiązujące Polskę do dostosowania regulacji krajowych do standardów europejskich w zakresie odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych, prawo międzynarodowe, ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych z 28 października 2002 r. (Dz. U. 2002, poz. 197), wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 2004 r.

nowelizacja ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych z 2005 r., nowelizacja ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych z 2011 r., próby nowelizacji ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych podejmowane w ostatnich latach, podsumowanie.

Rozdział drugi pt.: materialnoprawne aspekty odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary posiada pięć podrozdziałów: uwagi wstępne, teorie i koncepcje osób prawnych, odpowiedzialność cywilna osób prawnych, przesłanki odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych, charakter odpowiedzialności na gruncie obowiązującej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.

W rozdziale trzecim zatytułowanym ocena regulacji obowiązującej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych znajduje się sześć podrozdziałów: uwagi wstępne, przesłanki przypisania podmiotowi zbiorowemu odpowiedzialności na gruncie obowiązującej ustawy, katalog czynów zabronionych, za których popełnienie odpowiedzialność ponosi podmiot zbiorowy, katalog kar i środków karnych na gruncie ustawy, nowelizacja przepisów ustawy z 2022 r. w zakresie ochrony przyrody, ocena skuteczności obowiązującej ustawy na podstawie dostępnych danych statystycznych.

Rozdział czwarty pt. analiza rozwiązań projektów nowelizacji ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych składa się z ośmiu podrozdziałów: uwagi wstępne, przegląd prób nowelizacji ustawy w ostatnich latach, wybór modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, zakres podmiotowy ustawy, rozszerzenie katalogu czynów zabronionych mogących stanowić podstawę do pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności, katalog kar i środków karnych, ochrona sygnalistów, wybrane kwestie proceduralne, nowelizacja ustawy w zakresie ochrony środowiska przeprowadzona w 2022 r.

Rozdział piąty zatytułowany badania komparatystyczne wybranych rozwiązań w zakresie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w innych porządkach prawnych obejmuje dziesięć podrozdziałów: uwagi wstępne, Holandia, Szwajcaria, Francja, Niemcy, Wielka Brytania, Australia, Kanada, Stany Zjednoczone Ameryki, wnioski.

Rozdział szósty pt.: postulaty de lege ferenda co do regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w Polsce zawiera siedem podrozdziałów: uwagi wstępne, postulowany model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, zakres podmiotowy ustawy, katalog przestępstw będących podstawą odpowiedzialności, katalog kar i środków karnych, wybrane kwestie proceduralne w zakresie karania podmiotów zbiorowych, podsumowanie.

W pierwszym rozdziale (43 strony) opisany jest rozwój regulacji wewnętrznych i międzynarodowych odnoszących się do odpowiedzialności różnych jednostek organizacyjnych za czyny zabronione do czasu uchwalenia ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych z 28 października 2002 r. W dalszej części w zarysie scharakteryzowana jest ustawa i kolejne jej nowelizacje z lat 2005, 2011, 2022 oraz projekty zmian, które nie doczekały się uchwalenia.

W rozdziale drugim (27 stron) analizie poddany jest charakter i przesłanki odpowiedzialności podmiotów zbiorowych (czyn zabroniony osoby fizycznej, jego związek z podmiotem, różne modele przypisywania winy), jak i samo pojęcie podmiotu zbiorowego.

W rozdziale trzecim (34 strony) omówiono na podstawie polskiej ustawy poszczególne elementy odpowiedzialności prawnej podmiotów zbiorowych, wykaz przestępstw objętych odpowiedzialnością podmiotów zbiorowych, zasady wymiaru kary pieniężnej i środków karnych. Na końcu rozdziału przedstawiono liczby spraw skierowanych do sądów powszechnych przeciwko podmiotom zbiorowym, wysokość kar pieniężnych i rodzaj orzeczonych środków.

Rozdział czwarty (25 stron) charakteryzuje kierunek zmian podejmowanych w stosunku do ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych zarówno w formie nowelizacji, jak i projektów, które nie doczekały się wprowadzenia do polskiego porządku prawnego.

W rozdziale piątym (stron 28) przedstawiona została analiza wybranych systemów prawnych w zakresie odpowiedzialności osób prawnych.

W rozdziale szóstym (stron 25) przedstawione zostały postulowane zmiany, które zdaniem Autorki mogą poprawić funkcjonowanie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.

Konstrukcja pracy ma charakter logiczny i odpowiada celowi badawczemu. Poszczególne części pracy pozostają ze sobą w związku tematycznym. Objętość poszczególnych rozdziałów jest zróżnicowana, co wynika ze specyfiki omawianych zagadnień.

W strukturze pracy dostrzec można powtarzający się schemat budowy niektórych rozdziałów, które odnoszą się kolejno do projektów ustaw, obowiązujących regulacji oraz postulowanych kierunków zmian legislacyjnych. Rozwiązanie to sprzyja przejrzystości wyводу, jednak w niektórych miejscach zakres omawianych zagadnień nakłada się na siebie, co prowadzi do niepotrzebnych powtórzeń. Należy również zauważyć, że w trzech rozdziałach (rozdział pierwszy, piąty i szósty) zamieszczono podsumowanie (wnioski), podczas gdy w pozostałych zrezygnowano z takiego zakończenia. Rozwiązanie to nie stanowi wymogu

formalnego, ale z punktu widzenia przejrzystości struktury pracy oraz spójności jej układu zasadne było ujednoczenie tego elementu w poszczególnych rozdziałach.

Metodologia

Autorka posłużyła się kilkoma metodami badawczymi, łącząc analizę dogmatyczną, komparatystyczną, historycznoprawną oraz elementy analizy danych wtórnych. Przyjęte metody odpowiadają celowi pracy, którym jest kompleksowe przedstawienie problematyki odpowiedzialności represyjnej podmiotów zbiorowych w prawie polskim (s.12) w tym sformułowanie propozycji dotyczących przyszłego modelu ich odpowiedzialności (s. 91).

W ramach metody dogmatycznej dokonana została analiza obowiązujących przepisów ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. W opracowaniu dokonano wykładni pojęć występujących w regulacjach, szczegółowo omówione zostały przesłanki odpowiedzialności, katalog czynów stanowiących podstawę odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, kar i środków karnych i zasady ich wymiaru. Warto podkreślić, że wywód Autorki nie ogranicza się wyłącznie do analizy krajowych norm prawnych, ale obejmuje również przepisy Unii Europejskiej oraz systematyczne przedstawienie rozwiązań przyjętych w międzynarodowych aktach prawnych tj. w Konwencjach Organizacji Narodów Zjednoczonych.

W pracy dokonano komparatystycznego przeglądu regulacji obejmujących różne modele odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Porównaniem objęto kraje systemu common law tj. Wielką Brytanię, Australię, Kanadę i USA oraz systemy kontynentalne tj. Holandię, Szwajcarię, Francję, Niemcy. Analiza prawnoporównawcza pozwala Autorce na sformułowanie wniosku o istotnym zróżnicowaniu przyjmowanych w poszczególnych systemach prawnych rozwiązań normatywnych.

W opracowaniu uwzględniona została również analiza historycznoprawna, która objęła rekonstrukcję rozwoju regulacji dotyczących odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w Polsce od lat trzydziestych XX wieku. Omówiona została geneza obowiązującej ustawy jej nowelizacje oraz konteksty ich powstawania. Istotnym elementem metodologii jest także analiza procesu legislacyjnego, obejmująca projekty ustaw także tych, które nie weszły w życie, ich uzasadnienia oraz argumentację przedstawianą przez projektodawcę. Należy jednak zauważyć, że w niektórych fragmentach pracy argumentacja ta przywoływana jest

wielokrotnie, co prowadzi do powtórzeń w części historyczno-legislacyjnej. Przykładowo s.59, s.118, s.180 (ustawa o przeciwdziałaniu przestępczości środowiskowej z 2022 r.), s.57, s.126 (projekt nowelizacji z 2019 r.). Z punktu widzenia przejrzystości konstrukcji pracy zasadne byłoby skoncentrowanie tej problematyki w jednym, wyodrębnionym fragmencie opracowania.

Autorka przedstawia również zestawienia danych statystycznych zaczerpniętych z prac nad ustawą. Nie mają one charakteru samodzielnych badań statystycznych, lecz stanowią element rekonstrukcji argumentacji legislacyjnej pochodzącej od projektodawcy. Uwzględnienie tych danych ma jednak wartość poznawczą, gdyż pozwala ukazać praktyczny wymiar funkcjonowania analizowanych regulacji prawnych.

Strona warsztatowa

Praca została napisana poprawnym językiem polskim.

Treść merytoryczna

Praca doktorska podejmuje istotny problem odpowiedzialności prawnej jednostek organizacyjnych za przestępstwa oraz znaczenia tej instytucji dla przeciwdziałania przestępczości zwłaszcza w obszarze ochrony środowiska, obrotu gospodarczego oraz finansów. W pracy słusznie podniesiono problem odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w szerszym kontekście nie tylko z punktu widzenia krajowego porządku prawnego, ale również międzynarodowego. Interesujące są wywody w zakresie natury osób prawnych, sprawstwa, modeli odpowiedzialności oraz trudności w określeniu koncepcji odpowiedzialności na podstawie polskiej ustawy. Wprawdzie w opracowaniu Autorka nie przyjmuje jednoznacznego stanowiska co do charakteru tej odpowiedzialności, jednak formułuje w tym obszarze ważne wnioski *de lege ferenda* prowadzące do zrównania odpowiedzialności karnej osób fizycznych i prawnych.

W swoich rozważaniach marginalizuje jednak organizacje nieposiadające osobowości prawnej. Wśród zgłoszonych postulatów co do przyszłych regulacji wymienia rezygnację z obowiązku uzyskania prejudykatu jako warunku do pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności (co urzeczywistnione zostało już wobec przestępstw środowiskowych),

oparcie tej odpowiedzialności na winie anonimowej, możliwość zwolnienia z odpowiedzialności, jeżeli wszystkie organy i osoby uprawnione do działania w imieniu podmiotu, lub w jego interesie zachowały należyłą staranność w danych okolicznościach w organizacji działalności lub w nadzorze nad tą działalnością.

W dalszych częściach dysertacji postuluje zniesienie ograniczeń w zakresie katalogu przestępstw stanowiących podstawę odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, uniezależnienie kary pieniężnej od przychodów podmiotu, wprowadzenie obok niej kary rozwiązania podmiotu na wzór istniejących w innych europejskich porządkach prawnych, rozszerzenie sankcji o inne jeszcze kary niepieniężne m.in. o obowiązek wykonywania prac społecznych, podjęcia działań naprawczych, zakaz uczestnictwa w niektórych rodzajach działalności komercyjnej.

Autorka podejmuje również wątki proceduralne wprowadzenie kategorii interesu społecznego jako przesłanki do prowadzenia postępowania oraz instytucji dobrowolnego poddania się karze, przekazanie prowadzenia spraw na podstawie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych do wyspecjalizowanych komórek sądowych. Niejasne są wywody opracowania w zakresie zmian kompetencyjnych w obszarze zakresu podmiotowego ustawy czy wnoszenia kasacji (s. 184, s.199), biorąc pod uwagę, że wnioskowane zmiany powinny odnosić się do obowiązującego prawa.

Na podstawie przedstawionych w pracy danych statystycznych wyraźnie widać, że ustawa nie spełnia zakładanych w niej celów. Niewielka liczba skierowanych wniosków do sądów na podstawie ustawy i orzekane stosunkowo niskie kary pieniężne wskazują na brak realnego znaczenia regulacji w praktyce wymiaru sprawiedliwości. Pewien niedosyt pozostawia informacja, że brak jest najbardziej aktualnych danych w tym obszarze, nie ma natomiast w pracy wzmianki czy Autorka występowała do instytucji dysponującymi takimi informacjami. W przypadku przygotowania dysertacji do publikacji warto rozważyć uzupełnienie opracowania o tego rodzaju dane.

Pomimo przedstawionych uwag należy podkreślić, że praca stanowi rzetelne opracowanie analizowanej problematyki i świadczy o dobrym rozeznaniu Autorki w omawianej materii.

Konkluzja

Przedłożona do recenzji dysertacja doktorska mgr Justyny Marii Bartoszek, „Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w prawie polskim”, stanowi twórcze i oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Treść rozprawy doktorskiej wskazuje na ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie nauki prawne oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Rozprawa doktorska mgr Justyny Marii Bartoszek spełnia wymagania stawiane przez ustawodawcę w art. 187 ust. 1-2 Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 ze zm.)

W związku z tym może ona stanowić podstawę do dalszych działań w postępowaniu o nadanie stopnia doktora.